

En ny kulturarv

AF MORTEN PEDERSEN

Nordjyllands Historiske Museum har indgået aftale med Aalborg Universitetsforlag om, at forlaget i fremtiden skal udgive en del af museets publikationer. Der vil i første række være tale om relativt smalle produktioner, som man næppe kan forvente vil have den store interesse blandt f.eks. den lokalhistorisk interesserede del af museets publikum, men som i højere grad vil være af interesse for forskerverdenen. Ved at indgå i samarbejde med Aalborg Universitetsforlag vil museet øge sin publikumsmæssige brugerflade. Hertil kommer, at Videnskabsministeriets bibliografiske indikatorer har øget kvalitetskravene til bl.a. de danske forlag. De bibliografiske indikatorer anvendes i forbindelse med tildeling af forskningspoint, til eksempelvis universiteterne. Museerne er ikke underlagt dette system, men ved at indgå i samarbejde med Aalborg Universitetsforlag indtager Nordjyllands Historiske Museum sin plads i systemet. Universitetsforlagene er blevet godkendt som nogle af de forlag, der udgiver bøger på højeste niveau og dermed udløser flest mulige points til de institutioner, hvor forfatterne måtte være ansat. Publikationer, der udgives på bl.a. Aalborg Universitetsforlag, underkastes peer review, eller kritisk fagfællebedømmelse med henblik på sikring af optimal kvalitet.

Det første produkt i samarbejdet mellem Aalborg Universitetsforlag og Nordjyllands Historiske Museum er publikationen af forskningsprojektet *Velfærdsstatens Industrilandskab, Efterkrigstidens industrikvarterer i Nordjylland*, som museet gennemførte i 2007.

En ny kulturarv

I dag er huse, kvarterer og landskaber skabt i årtierne efter 2. Verdenskrig rammen for de flestes liv. Det får næppe mange til at tænke på industrikvarteret eller parcelhuset som kulturhistorie. Samfundsdebattøren Henrik Dahl har endda karakteriseret efterkrigstidens landskab som den usynlige verden. Dvs. alt det nye, vi ikke synes er værd at se, i modsætning til forhistoriens og middelalderens mindesmærker.

Men det nye er ikke længere så nyt, og synet på det er under forandring. C.A.C.'s maskinfabrik i Sofiendal-kvarteret i Aalborg, tegnet af arkitekten Arne Jacobsen i 1957, blev f.eks. bygningsfredet i 2008. Samme år var temaet for Bygningskulturens dag Velfærdssamfundets Bygninger, og i skrivende stund planlægger Kulturarvsstyrelsen en satsning på Velfærdssamfundets Kulturarv. "Den usynlige verden" er ved at blive til kulturarv, og nogle levn af denne vurderes endda som så værdifulde, at de ønskes bevaret.

For at kvalificere denne kulturarvsproces gennemførte museet i 2007, med støtte fra Kulturarvsstyrelsen, forskningsprojektet Velfærdsstatens Industrilandskab med fokus på de tanker, der skabte det moderne industrikvarter fra 1945 til 1990. Hvis der skal peges på

ét centralt tema i efterkrigstidens danske historie, må velfærdsstaten være et godt bud, og i den tænkning, der lå bag velfærdsstaten, indtog industrien en helt afgørende rolle. Som museets arbejde viste, var det en rolle, der var forbundet med et nøje defineret fysisk udtryk i bebyggelsesmiljøet.

Velfærdsstatens industrilandskab

Kernetænkningen bag velfærdsstaten, som den blev formuleret fra socialdemokratisk side i 1950'erne, var fokuseret på klassiske dyder som frihed, lighed og tryghed. På et konkret niveau kom især de sociale foranstaltninger som pension, børnepasning og sundhedssystemet dermed til at stå i centrum. Men overordnet rettede velfærdsstrategien sig altså mod etableringen af en samfundsarkitektur. Som det smukt blev omskrevet af Lena Vedel-Petersen i 1961: "Velfærdsstatens tanke er solidaritetens tanke – ingen skal med eller uden egen skyld gå til grunde eller føre en kummerlig tilværelse."

Forudsætningen var så, at industriens produktionsevne blev øget, således at der blev rum for de sociale tryghedsforanstaltninger. "Uden vækst ingen velfærd", blev den socialdemokratiske parole i 1950'ernes debat og især efter partiets kongres i 1957. Den fælles kage skulle gøres større, og vejen til vækst måtte – også i socialdemokratiske øjne – gå via rationaliseringer i form af produktionsplanlægning. Man måtte så se stort på, at det til gengæld kunne få konsekvenser for den enkeltes arbejdsituation, bl.a. ved en uinspirerende arbejdsdag; i koncentreret form de tayloristiske produktionsprincipper, på fabriksgulvet konkret illustreret ved billedet af manden med stopuret.

Ser man på den fysiske planlægning i Nordjylland, fremgår det imidlertid klart, at velfærdsstrategien også fik et konkret udtryk i skabelsen af et nyt industrilandskab. Udgangspunktet for f.eks. 1960'ernes regionplanlægning var således "at give landsdelens befolkning ligeså gode levevilkår – i ordets bredeste forstand – som landets øvrige befolkning" (Regionplanlægning i Nordjylland. Forslag til planlægningsprogram, 1962). Velfærd, med andre ord. Den opgave, der blev stillet til den fysiske planlægning, var så at trimme indretningen af industrilandskabet, så der blev skabt størst mulig vækst. Konkret blev der peget på nødvendigheden af en "koncentration af bestræbelserne" med en fortsat industriel udvikling af regionscentret Aalborg-Nørresundby, mens Frederikshavn, Hjørring-Hirtshals og Thisted-Hanstholm fik status som vækstområder. Stordriftsfordelene var i fokus, og det blev anset for uhensigtsmæssigt at mane noget frem, hvor vilkårene ikke var de bedste. De resterende dele af regionen kunne til gengæld udfylde et stærkt behov for en rekreativ reserve til byernes industriarbejdere (Regionplanskitse for Nordjylland, 1966).

For det enkelte industrikvarter var anbefalingen nye områder med et "jævnt terræn [som] passer til nutidens etplans-industribyggeri, arealer som ligger bekvemt for kloakering, vand, kraft o.s.v. samt for de store transportveje. Industrikvartererne bliver ikke mere indeklemte arealer i bylegemet, men de får deres egne områder i den nye, mere åbne bystruktur." Det var et ideal, der var hentet fra det amerikanske industribyggeri i starten af 1900-tallet, og som efter 1945

ivrigt blev anbefalet i arkitekternes og byplanlæggeres faglitteratur i Danmark. Forbilledet var især den amerikanske automobilindustri fra begyndelsen af det 20. århundrede, hvor, som arkitekten Preben Hansen udtrykte det: "Masseproduktion var slagordet. Nu blev det nødvendigt at have større Produktionsarealer for Seriefremstillings Samlebaand, som kræver alt under eet Tag i een Flade, hvor det før havde været muligt at fabrikere i mange forskellige større og mindre Afdelinger." Fokus var på storskaladrift, standardisering og funktionsopdeling. Det amerikanske ideal fik i det hele taget stor indflydelse på den industrialiserede verdens industrimiljøer, men i den nordjyske variant blev det altså endvidere koblet med en betydning som velfærdsstrategisk redskab.

*Svend Overgaard A/S,
farve- og lakfabrik, Gøteborgvej.*

I industri kvarteret

I Nordjylland var det amerikanske ideal samtidig ikke noget, der var forbeholdt regionplanlægningens bagmænd. Det kom også til udtryk i 1950'ernes og 1960'ernes kommunale planlægning og i det konkrete byggeri.

Den kommunale planlægning udfoldede industriens principper om funktionsopdeling i den helt store skala. I Aalborgområdet kom det bl.a. til udtryk ved Dispositionsplanen fra 1951, der gjorde et kardinalpunkt ud af at rydde op i den gamle midtbys "tætte og sammenrodede, planløse karakter", som det hed. Det skulle ske ved industriens udflytning til nye områder reserveret udelukkende til industriformål med gode forbindelser til bane eller havn og adskilt fra boligområderne ved grønne bælter. Det var som planlægningen af ethvert andet produktionsmiljø, blot med langt større enheder. Resultatet blev områder til tung industri, bl.a. øst for Aalborgs havn, hvor et nyt kvarter, Lykkeseje, blev planlagt. Til den lettere industri udlagdes Håndværkerkvarteret syd for den gamle bykerne og Sofiendalkvarteret, hvor den arkitektoniske standard blev lagt så højt, at

stadsarkitekt Rohbrandt i 1950'erne overfor byplanudvalget anbefalede, at der blev skredet ind over for byggerier på virksomhedernes eget selvbestaltede initiativ og uden forvaltningens godkendelse. De nye industrikvarterer var en grundsten i skabelsen af den nye velfærdsstat. Det var ikke noget, der kunne overlades til sådanne tilfældigheder, og Sofiendalkvarteret stod i en helt særlig belysning som Nordjyllands første specielle område udlagt til industriformål, hvor tidens fremmeste arkitekter som Preben Hansen og Arne Jacobsen udfoldede sig.

Frem til 1970 åbnede lokalplanlægningen gennemgående mulighed for at bygge i flere etager i de nye industrikvarterer. Som det fremgår af Bygnings- og boligregistrets (BBR) data, var det imidlertid ikke en mulighed, der blev grebet til ret ofte. I perioden 1945-1970 blev ikke mindre end 94 % af produktionsbygningerne således opført som ét-plansbygninger. Det var helt i overensstemmelse med det amerikanske forbillede for valget af bygningstype. Den industrielle samlebåndproduktion i ét niveau var periodens ideal (også i de parcelhuskvarterer, som voksede frem samtidigt); et ideal, der til tider blev fremhævet i de nye kvarterers arkitektur. Bevæger man sig rundt mellem f.eks. Sofiendals bygninger, er det ikke svært at finde eksempler. Det bedst kendte eksempel er vel nok Arne Jacobsens C.A.C. på Riihimäkievej fra 1957. Men idealet om den store fladebygning kommer nok mest larmende til udtryk ved Svend Overgaard A/S farve- og lakfabrik fra 1962 på Gøteborgvej 7. Her blev den relativt lille (510 m²) produktionshal dækket med ikke mindre end fem shed-fag, som om der var tale om samlebåndsanlæg i en helt anden skala.

Kulturarven

Efter 1945 blev velfærdsstatstænkningen primært fremført af socialdemokraterne, og den vandt bredt politisk gehør gennem 1950'erne og 1960'erne. Det handlede om sociale foranstaltninger, kultur- og boligpolitik og meget mere. Men det afgørende grundlag for, at det hele skulle kunne lade sig gøre, var industriens evne til at skabe en større samfundskage.

En kulturarvssatsning med fokus på velfærdstænkningens udfoldelse i tiden efter 1945 vil derfor i en venlig udlægning misse en afgørende pointe, hvis ikke periodens nye industrilandskab med dets helt særlige karakteristika indtager en central rolle. En mere præcis udlægning er nok, at et fokus alene på boliger, sygehuse, børnehaver, uddannelsesinstitutioner, plejehjem, biblioteker og et par universiteter vil give hele projektet indholdsmæssig slagside.

Museets arbejde med det nye industrilandskab har afdækket de centrale tendenser i en nordjysk sammenhæng. Nogle af dem er nævnt ovenfor. Ønsker man at vide mere – også om, hvad der så skete efter 1970, hvor velfærdsstatsprojektet kom til at stå i et helt nyt lys, og hvor industrien løb ind i voldsomme imageproblemer – må man imidlertid afvente, at det første resultat af samarbejdet mellem Nordjyllands Historiske Museum og Aalborg Universitetsforlag ser dagens lys i løbet af foråret 2010.